

Robert Klimek

Młynarstwo w państwie zakonu
krzyżackiego w Prusach w XIII–XV
wieku (do 1454 r.), Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk
2012 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 403-406

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RECENZJE I OMÓWIENIA

Rafał Kubicki, *Młynarstwo w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012, ss. 608.

Rafał Kubicki, dotychczas znany głównie z prac o zakonie dominikanów, opublikował obszerną pracę dotyczącą młynarstwa w państwie zakonu krzyżackiego do 1454 r. Praca składa się z pięciu rozdziałów ukazujących rozwój sieci i funkcjonowanie młynów na terenie państwa zakonu krzyżackiego. W pierwszym: *Młyny w XIII–XIV w. – zagadnienia prawne* przedstawiony został stan prawny młynów, młynarzy oraz regulacje obowiązkowych świadczeń młyńskich na terenie państwa krzyżackiego. Rozdział drugi *Młyn – rodzaje i technika budowy* zawiera analizę wiadomości źródłowych na temat urządzeń technicznych stosowanych w młynach. W rozdziale trzecim *Organizacja produkcji młynów* autor podjął próbę oszacowania wydajności przemiału średniowiecznych młynów zbożowych oraz ich roli w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców. W czwartym rozdziale *Młyn i jego otoczenie* autor zwrócił uwagę na relacje ekonomiczne młynarzy jako grupy zawodowej z otoczeniem. W ostatnim, piątym rozdziale: *Rozwój sieci młynów w państwie krzyżackim* prześladowany został rozwój sieci młyńskiej. Rafał Kubicki podkreślił jej związek z rozwojem gospodarczym państwa krzyżackiego oraz wzrostem demograficznym poszczególnych obszarów. Całość uzupełnia bardzo cenny wykaz młynów wraz z wymiarem płaconego przez nie czynszu oraz spis alfabetyczny młynów i wiatraków wzmiankowanych na terenie państwa zakonu krzyżackiego do 1454 r.

Autor uzupełnił tekst 38 tabelami dotyczącymi m.in.: wymiarów czynszów młyńskich, liczby nadań, przywilejów oraz liczby młynów z uwzględnieniem podziału administracyjnego, a także 15 wykresami dotyczącymi głównie wielkości poboru i przemiału słodu oraz zboża, średniego przemiału, a także liczby wzmianek o młynach od XIII do połowy XV w. Zamieścił także dziewięć map. Dodatkowo do książki dołączono płytę CD z mapami Leopolda von Schroettera *Karte von Ost-Preussen* oraz *Reymann's Topographische Special-Karte von Central Europa*, na podstawie których zostały naniesione wszystkie młyny wzmiankowane na terenie państwa krzyżackiego do 1454 r.

Książka Rafała Kubickiego jest bardzo solidnym opracowaniem problematyki młynarstwa w państwie zakonu krzyżackiego w okresie średniowiecza. Do tej pory w historiografii nie doczekaliśmy się tak obszernego i całościowego spojrzenia na tę kwestię. Szczególnie cenny jest materiał poglądowy, jaki autor przedstawił w końcowej części pracy: usystematyzowany „Wykaz czynszów pobieranych z młynów i wiatraków w państwie krzyżackim do 1454 r.” i „Spis młynów i wiatraków w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach wzmiankowanych do 1454 r.” Są one bardzo wartościowym zbiorem informacji źródłowych na temat młynów i wiatraków w państwie krzyżackim w średniowieczu.

Naturalnie w tak obszernej pracy i przy tak szerokiej tematyce nieuniknione są nieścisłości i drobne błędy. Z obowiązku recenzenta wymienię kilka dostrzeżonych nieścisłości. Pewne pomyłki pojawiły się przy identyfikacji niektórych młynów, przykładem są Czerniki (s. 435) i *Schwarzensteyn* (s. 507), które autor uznaje za różne miejscowości. Poza tym autor pisze, że Czerniki w 1422 r. znajdowały się w komturstwie bałgijskim, a w tym okresie komornictwa z siedzibą w Barcianach, Kętrzynie, Sątocznie i Szestnie należały do komturstwa ryńskiego¹. Ponadto w „Spisie młynów i wiatraków...” wszystkie obiekty wzmiankowane w roku 1422 z terenu powyższych komornictw zalicza do komturii w Bałdze, a nie w Rynie. W 1437 r. Czerniki – *Schwarzensteyn* należały już do komornictwa w Barcianach (wcześniej w Kętrzynie) i komturstwa pokarmińskiego. W dokumencie z 1437 r. występują one wspólnie z sąsiednimi wsiami – Wopławki (*Wopelauken*) i Różynka (*Rosentail*)², więc nie ma wątpliwości, że chodzi o tę samą miejscowość. Kolejna błędna identyfikacja dotyczy obiektów w Ludwikowie i Kłodce, które autor traktuje jako jeden młyn (s. 471 oraz tabela „Wykaz czynszów pobieranych z młynów...” nr 251). Najpierw w 1316 r. powstał młyn w Kłodce³, następnie w 1346 r. w *Kurken* (późniejsze Ludwikowo – *Ludwigs-mühle*)⁴. W tej sytuacji w wykazach miejscowości powyższe młyny powinny figurować osobno. Obiekt w Ludwikowie położony jest w odległości 3 km (w dół Łyny) od młyna w Kłodce. Ten ostatni został także naniesiony na mapie Warmii pochodzącej z 1755 r., wykonanej przez Jana Fryderyka Endersa⁵. Prawdopodobnie nie doszłoby do tej pomyłki, gdyby autor wykorzystał szerszy materiał kartograficzny. Kolejne nieścisłości pojawiają się w przypadku młyna nad rzeką Sunia – *Suna* (s. 518). Nadanie niejakiemu Heinemanowi miało miejsce

¹ *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens 1414–1438*, hg. von P. G. Thielen, Marburg 1958, ss. 25–30.

² *Ibidem*, s. 53.

³ *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands* (dalej: CDW), hg. v. C. P. Woelky und J. M. Saage, Bd. 1, Mainz 1860, nr 177.

⁴ CDW, Bd. II, Mainz 1864, nr 78.

⁵ J. Enders, *Tabula geographica episcopatum warmiensem in Prussia*, Elbing 1755.

6 lipca 1318 r. Druga informacja w źródłach pojawia się 13 maja 1336 r.⁶ Następnie autor podaje wzmiankę o stawie w Smolajnach – *Proliten*, pochodzącą z 1382 r.⁷ i wiąże tę informację również z młynem na rzece Sunia. Najprawdopodobniej także w tym wypadku mamy do czynienia z dwoma różnymi obiektami, które w książce powinny figurować osobno. Być może młyn *Suna* znajdował się na wysokości Rozgit, gdzie rzeka Sunia zwana była *Mühlenfließ*⁸. Pewne wątpliwości budzi także ustalenia autora, że Pilec jest tożsamy z zaginionym *campus Denow* (s. 493). W 1340 r. mamy wzmiankę o rezerwacji przez biskupa miejsca na młyn na obszarze *campus Denow*⁹. Miejscowość ta z pewnością leżała w pobliżu jeziora Dajna (*lacu Denow*), jednak identyfikowanie jej z Pilcem, gdzie od 1422 r. wzmiankowany jest młyn, nie jest pewne. Według wydawców zbioru *Codex Diplomaticus Warmiensesis* przypuszczalnie mogły to być okolice Świętej Lipki. Z XVII w. pochodzi informacja o znajdującym się w okolicy targu *Denow*¹⁰. Nie jest wykluczone, że Pilec powstał na miejscu *campus Denow*, jednak warto byłoby w tym miejscu zachować pewną ostrożność i zastrzec, że położenie miejscowości nie jest do końca pewne.

Przy omawianiu militarnego wykorzystania młynów na terenie państwa zakonu krzyżackiego nie znalazłem informacji o ich ścisłym powiązaniu z niektórymi obiektami warownymi. Młyny były często położone poniżej założeń obronnych, tak aby spiętrzona woda zasilala fosę zamkową. Przykładem jest młyn przy zamku kapituły biskupiej w Olsztynie. Podobne rozwiązania stosowano także w przypadku niewielkich strażnic. W Równinie Dolnej koło Kętrzyna założenie obronne znajdowało się na sztucznej wyspie na rzece Guber. Wodę spiętrzał młyn położony poniżej zameczku¹¹. Podobną sytuację zaobserwowano w przypadku tzw. Wildhausów w Jegławkach i Wilczynach oraz przy umocnionych dworach (np. w Kwiedzinie koło Kętrzyna)¹².

W publikacji bardzo skromnie prezentują się źródła kartograficzne. Autor opiera się jedynie na dwóch mapach – Schroettera i Reymanna, co przy tak szeroko zakrojonych badaniach jest niewystarczające. Materiał kartograficzny powinien być uzupełniony o starsze mapy, na których zaznaczone są młyny¹³.

⁶ CDW, Bd. I, nr 185, nr 275.

⁷ CDW, Bd. III, Leipzig 1874, nr 133.

⁸ *Meßtischblatt Nr 1987, Arnsdorf*, 1:25 000, 1944.

⁹ CDW, Bd. I, nr 305.

¹⁰ CDW, Bd. I, nr 306, s. 494, przyp. 2.

¹¹ C. Beckherrn, *Die Wiesenburg (Wallewona)*, *Altpreußische Monatsschrift*, 1893, Bd. 30, ss. 636–651; R. Klimek, *Grodziska nad Gubrem. W poszukiwaniu Wallewony*, Kętrzyn 2011.

¹² W powyższych grodziskach nie przeprowadzono dotąd kompleksowych prac archeologicznych. Chronologię obiektów oraz położenie młynów w stosunku do założeń obronnych ustalono na podstawie badań terenowych Roberta Klimka.

¹³ J. W. Suchodolec, *XXIX Vergrößerte Sectiones der General-Cardre von dem Königreich Preussen*, 1:100 000, 1732; J. Enders, op. cit.

Pewien niedosyt budzi również brak materiału ikonograficznego. W zasadzie tylko na okładce książki znajduje się rycina przedstawiająca średniowieczny młyn. Kilka dodatkowych rycin przedstawiających młyny z pewnością wzbogaciłyby publikację. Autor mógłby skorzystać np. z ilustracji miast wykonanych przez Krzysztofa Hartknocha, na których przedstawione zostały także młyny¹⁴. Mimo że praca Hartknocha pochodzi z końca XVII w., to jednak wygląd ówczesnych obiektów był bardzo podobny do średniowiecznych, w dodatku wśród opisywanych przez Kubickiego młynów kilka znajduje się na rycinach miast przedstawionych przez Hartknocha: Frydland, Krzyżbork, Labiawa, Pasłek i Pasym.

Podsumowując, należy przyznać, że mimo pewnych drobnych niedostatków i nieścisłości, książka jest przykładem bardzo solidnej pracy naukowej i w pełni oddaje problematykę młynarstwa w państwie krzyżackim w okresie średniowiecza. Z pewnością powinna znaleźć się w zbiorach każdego mediewisty zajmującego się historią zakonu krzyżackiego.

Robert Klimek

---

¹⁴ C. Hartknoch, *Alt- und neues Preussen, oder preussischer Historien zwei Theile*, Frankfurt–Leipzig 1684.